

UOT 330.341.1

Nurəngiz Mikayılova
Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası,
i.ü.f.d., dosent
nurengiz.mikayilova@mail.ru

BP ŞİRKƏTİNİN AZƏRBAYCANIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA ROLU

Məqalədə Azərbaycanda neft sənayesinin tarixindən, müstəqillik qazandıqdan sonra BP şirkətinin bu sənayeyə integrasiya etməsindən və əldə olunan müsbət nəticələrdən bəhs olunur. Eyni zamanda BP Şirkətinin Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında rolu araşdırılmış, tərəfdaşlıq etdiyi müddətdə BP tərəfindən Azərbaycana qoyulan investisiyalar müəyyənləşdirilmişdir. Məqalədə BP şirkətinin Azərbaycandakı fəaliyyətinin nəzərə çarpmayan bəzi tərəfləri təhlil edilmiş, sonda şirkətin ölkəyə verdiyi faydalar haqqında ümumiləşmələr aparılmışdır.

Məqsəd - "Əsrin Müqaviləsi" çərçivəsində BP şirkətinin Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında rolunun öyrənilməsi

Metodologiya - Tədqiqat işində sistemli yanaşma, iqtisadi - statistik təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri - Xarici neft şirkətləri ilə müttəfiqliyin Azərbaycana gətirdiyi faydalar müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: BP şirkəti, iqtisadi səmərə, sahibkarlığın inkişafı, milli işçi qüvvəsinin inkişafı, sosial layihələr, ətraf mühit

Giriş

Orta Asiya və Qafqazda xam neftin mövcud olması XIII əsrdə məlum idi. Azərbaycanda neft hasilatı haqqında məlumatlar erkən orta əsr alim və səyyahlarının əsərlərində dəfələrlə qeyd olunmuş və bu qeyri-adi məhsulun böyük gəlirlər gətirdiyi bildirilmişdir. Lakin o dövrlər neft ancaq məişətdə yanacaq kimi, tibbi və hərbi məqsədlər üçün istifadə olunurdu.

XVI əsrin əvvəllərində Bakı ətrafında 500-ə qədər neft çalası və quyu mövcud olmuş və onlardan ağ və qara neft hasil edilmişdir. 1647-ci ildə Türk səyyahı Övliya Çələbi Bakıdakı neft mədənləri, çıxarılan neftin müxtəlif rənglərdə olması, neftin İrana, Orta Asiyaya, Türkiyəyə, Hindistana aparılması və gətirdiyi illik gəlir haqqında məlumat vermiş, Bakıda fəaliyyət göstərən neft şirkətlərini müfəssəl təsvir etmişdir.

1803-ci ildə dünyada ilk dəfə olaraq Bibiheybət körfəzində, sahilədən 18 və 30 metr aralıda iki quyudan neft çıxarılmğa başlanmışdır. Lakin 1825-ci ilin güclü dəniz fırtınası quyuları məhv etmişdir. 1846-cı ildə Bibiheybətdə sənaye üsulu ilə 21 metr dərinlikdə kəşfiyyat quyusu qazılmış və müsbət nəticə əldə edilmişdir (3, s. 127).

Artıq 1899-cu ildə Azərbaycan neft hasilatı və emalı üzrə dünyada birinci yərə çıxmış, dünya neft hasilatının yarısını vermişdir. XX əsr boyunca neft hasilatını və ixracını artırmaq məqsədilə neft sənayesinə qoyulan sərmayələrdə qeyri-mütənasib artma müşahidə edilirdi, digər sənaye sahələrinə qoyulan sərmayələr getdikcə azalmağa başlamışdı. SSRİ dağıldıqdan sonra zəngin neft və təbii qaz ehtiyatlarına sahib olan Azərbaycan təəssüf ki, neft və təbii qaz ehtiyatlarından istifadə edə biləcək maddi və texniki gücə sahib deyildi.

Azərbaycanın Xəzər dənizindəki neft hasilatı və inkişafı Günəşli, Çıraq, Azəri və Kəpəz olmaqla 4 sahədə cəmləşdirilmişdi. Ancaq sadə texnologiyanın istifadəsi nəticəsində həm hasilatda, həm də nəqldə bir sıra problemlər ortaya çıxmışdır.

Neft hasilatının artırılması və mövcud ehtiyatlarının yaxşılaşdırılması ancaq müasir texnologiyanın istifadəsi və yeni layihələr həyata keçirtməklə mümkün ola bilərdi. Azərbaycanın sahib olduğu iqtisadi güc və texnologiya mövcud ehtiyatların istifadəsi və inkişafı üçün kifayət etmirdi. Bu problemlər Azərbaycanın böyük neft şirkətləri ilə mütəfəqqiyini zəruri etdi.

1991-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan neft layihələrinə tender elan etdi. BP, Statoil, Amoco, Unocal və digər şirkətlər bu tenderdə iştirak etdilər. 1991-ci ildə arasında Amoco, BP, McDermott, Pennzoil, Ramco, Unocal, Türkiyə Petrolları Anonim Ortaqlığı (TPAO) və Statoil kimi şirkətlərin olduğu bir qrup xarici şirkətlər Azərbaycanın Xəzər dənizindəki sektorunda yerləşən Çıraq və Günəşli sahələrində tədqiqat işlərini yaxşılaşdırılması istiqamətində 3 il müddətində davam edəcək işlərə başladılar.

1992-ci ildə Xəzərin neft yataqlarında fəaliyyət göstərmək istəyən şirkətlər konsorsiumunda birləşərək müqavilələr imzaladılar. Ancaq, Azərbaycanda mövcud olan qeyri-siyasi sabitlik müzakirələrin nəticəsizliyinə gətirib çıxardı. Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi ilə yenidən danışıqlara start verildi. Nəhayət, uzun sürən danışıqlardan sonra 1994-cü il 20 sentyabr tarixində "Əsrin Müqaviləsi" imzalandı. Qurudakı yataqlar da daxil olmaqla Azərbaycanda dünyanın 19 ölkəsindən 33 şirkətin iştirakı ilə 30-a yaxın beynəlxalq neft müqaviləsi imzalandı (1, s.4). Enerji ehtiyatlarının kəşfi və inkişafı baxımından imzalanan neft müqavilələri ölkəyə xarici kapital axınına sürətləndirmiş, buna paralel olaraq da xarici yardımlar və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının verdiyi kreditlər artmışdır.

BP-nin 27 il bundan əvvəl ilk dəfə Azərbaycana gəlişindən etibarən Şirkətin məqsədi əməyin təhlükəsizliyini və ətraf mühiti prioritetə çevirən, ictimaiyyətin etimadını və hörmətini qazanan, eləcə də bütün maraqlı tərəflər üçün dəyərlər yaradan davamlı bir Şirkət qurub, onu davam etdirmək olmuşdur. Həm dövlətə, həm də tərəfdaşlara fayda gətirmək üçün bu ölkənin nəhəng karbohidrogen ehtiyatlarının işlənilməsinə və idarə edilməsinə Azərbaycan hökuməti və xalqı, eləcə də tərəfdaşlarımız BP-yə etibar etmiş (1, s.12), BP-də öz növbəsində bu illər ərzində öz global təcrübəsindən və qabaqçıl texnologiyalarından istifadə etməklə nefti və qazı Xəzərdən təhlükəsiz və etibarlı şəkildə hasil və ixrac etmişdir.

1. BP şirkətinin icra göstəricilərinin təhlili

Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının Gürcüstan və Türkiyə vasitəsilə dünya bazarlarına nəql edilməsi ilə Xəzər regionu dünyada neft və qaz hasil edən mühüm ərazilərdən birinə çevrilmişdir.

1995-ci ildə əməliyyatların başlamasından bəri AÇG, BTC, Şahdəniz, və CQBK layihələri üçün 69 milyard dollar əsaslı xərclər çəkilmişdir. Azərbaycanda əməliyyatlara başladıqdan etibarən icma inkişafı və təhsil təşəbbüsləri də daxil olmaqla tərəfdaşlarla birlikdə sosial proqramların həyata keçirilməsinə 78 milyon dollar xərc çəkilmişdir.

Eyni zamanda 1997-ci ildən başlayaraq 2017-ci ilin sonunadək 3.3 milyard barel neft AÇG-dən hasil olunmuşdu. 2006-cı ildən başlayaraq 2017-ci ilin sonunadək 89 milyard kubmetr qaz Şahdəniz yatağından hasil olunmuşdur.

BP şirkətinin beşillik icra göstəriciləri

İstismar	2013	2014	2015	2016	2017
Hasil edilmiş karbohidrogenlərin ümumi həcmi (gündə barel neft ekvivalenti)	909	900	903	908	859
Maliyyə					
Əməliyyat məsrəfləri - sərf olunmuş ümumi məbləğ (milyon dollar)	1,542	1,872	1,445	1,117	1,069
Əsaslı məsrəflər - sərf olunmuş ümumi məbləğ (milyon dollar)	4,862	7,186	7,430	6,180	4,873
Əməyin təhlükəsizliyi					
Ölüm halları - əməkdaşlar	0	0	0	0	0
Ölüm halları - podratçılar	0	0	0	0	0
Qeydiyyatla alınan xəsarətlər - işçi qüvvəsi	40	14	17	22	19
Qeydiyyatla alınan xəsarətlərin tezliyi - işçi qüvvəsi	0,27	0,09	0,08 0.	07	0.09
İşlənmiş saatlar - əməkdaşlar (milyon saat)	13,47	13,41	8,5	9.2	7.3
İşlənmiş saatlar - podratçılar (milyon saat)	16,5	18,8	35,2	50.2	36.44
Ətraf mühit					
Birbaşa karbon dioksid (CO ₂) ümumi (min ton)	3 021,80	3 846,50 3	275,21	3,394.17	3,224.15
Dolayısı ilə karbon dioksid (CO ₂) ümumi (min ton)	0,6	0,7	1,2	1.6	2.1
Birbaşa metan (CH ₄), ümumi (min ton)	6,8	11,6	5.9	5.9	4.3
Birbaşa istixana qazı emissiyaları, ümumi (min ton CO ₂ ekvivalenti)	3,164	4,067	3,400	3,543	3,331
Məşəldə yandırılma (kəşfiyyat və hasilat), ümumi (ton)	256,423	413,120	203,651	195,893	153,425
Kükürd dioksid (SO _x), ümumi (ton)	122	155	150	154	140
Qeyri-metan karbohidrogenlər, ümumi (ton)	1,505	3,406	2,438	767	882
Neft dağılmalarının sayı	11	6	6	11	4
Dağılmış neftin həcmi (litr)	15,232	14,311	4,463	67,372	4,116
Əməkdaşlar					
BP Azərbaycanda daimi işçilərin sayı	3,255	3,393	3,150	3,243	3,135
BP Azərbaycanda daimi ixtisaslı işçilərin sayı	3,216	3,381	3,130	3,211	3,108
Yerli əməkdaşlar	2,722	2,907	2,735	2,785	2,686
Yerli əməkdaşlar (%)	85%	86%	87%	87%	86%
Əcnəbi əməkdaşlar	494	474	415	426	422
Azərbaycan vətəndaşları olan yüksək vəzifəli menecerlər	197	230	275	314	343
Sosial xərclər					
BP və tərəfdaşları üçün cəmi, ümumi (milyon dollar)	2,7	5,9	4,5	1.5	5.7

Qeyd: Cədvəl BP şirkətinin illik hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

“Əsrin Müqaviləsi” 30 illik imzalanmışdı və sona çatırdı. Əlbəttə ki, müqavilənin müddəti bitəndən sonra Azərbaycan istənilən başqa tərəfdaşla yeni kontrakt imzalaya bilərdi və bu imkanlar mövcuddur. Ancaq BP ilə SOCAR arasında yaranmış qarşılıqlı etimad, işgüzar münasibətlər bugünkü seçimi şərtləndirdi. 23 il ərzində müqavilənin icrası çox uğurlu idi. Bu illər ərzində “Azəri-Çıraq-Günəşli”dən 440 milyon ton neft hasil edilmişdir. 1994-cü ildə müqavilə imzalananda təxmin edilən neft ehtiyatları 511 milyon ton müəyyən olunmuşdu. Ancaq tədqiqatlar zamanı müəyyən edilmişdir ki, hələ də “Azəri-Çıraq-Günəşli”də hasil edilməmiş təxminən 500 milyon ton neft ehtiyatı vardır.

2017-ci il sentyabrın 14-də Bakıda 2049-cu ilin sonunadək qüvvədə olacaq yeni Sazişin imzalanma mərasimi keçirildi. “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yatağının dərinisulu hissəsinin (AÇG) birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında dəyişdirilmiş və yenidən işlənmiş Sazişi Azərbaycan hökuməti və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR), eləcə də “BP”, “Chevron”, “INPEX”, “Statoil”, “ExxonMobil”, “TP”, “TOCHU” və “ONGC Videsh” şirkətləri imzaladılar.

Hasilatın pay bölgüsü haqqında dəyişdirilmiş və yenidən işlənmiş sazişə əsasən BP layihənin operatoru olaraq qalacaq. SOCAR-ın AÇG-dəki iştirak payı isə 1994-cü ildə bağlanmış müqavilədəkindən fərqli olaraq 11,65%-dən 25%-ə qaldırılacaq və beynəlxalq tərəfdaş şirkətlər Azərbaycan Dövlət Neft Fonduna 3,6 milyard dollar bonus ödəyəcəklər. Növbəti 32 il müddətində AÇG-yə 40 milyard dollardan artıq sərmayə qoyulacağı gözlənilir (6).

Saziş təsdiqləndikdən sonra AÇG-də tərəfdaşların yeni iştirak payları bu nisbətə olmuşdur: BP- 30,37%; AzACG (SOCAR)- 25,00%; Chevron- 9,57%; INPEX- 9,31%; Statoil- 7,27%; ExxonMobil- 6,79%; TP- 5,73%; ITOCHU- 3,65% və ONGC Videsh Limited (OVL)- 2,31%.

İmzalanan yeni saziş 1994-cü ildə imzalanmış sazişdən daha böyük miqyaslı və Azərbaycan üçün daha sərfəlidir. Məhz bu baxımdan yeni sazişin imzalanmasını tarixi gün və “Azəri-Çıraq-Günəşli” neft yatağının işlənilməsində yeni dövrün başlanğıcı kimi qiymətləndirilir.

1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi” imzalanan zaman da bonusun ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdu və o zaman Azərbaycan hökumətinə 300 milyon dollar ödənilirdi. Amma təbii ki, bonus birdəfəlik ödənilmir. İndiki bonusun məbləği isə 23 il əvvəlkindən 12 dəfə çoxdur - 3,6 milyard dollar. Adətən müqavilə bağlandıqdan sonra bonusdan ilkin tranş verilir, daha sonra isə müqavilədə nəzərdə tutulan fəaliyyətlərə uyğun olaraq tranşlar formasında ödənilir.

BP dənizdə Azərbaycanın iri neft və qaz yataqlarının əməliyyatçısıdır. Quruda Şirkət dünyanın ən böyük kompleks neft və qaz emalı terminallarından birini (Səngəçal), həmçinin onu region və dünya bazarları ilə birləşdirən boru kəmərlərini idarə edir.

Şəkil 1. BP-nin törəmə şirkətlərinin dünyanın müxtəlif yerlərində maye karbohidrogen hasilatındakı xalis payı (%)

2017-ci ilin sonunda AÇG-də ümumilikdə 115 neft hasilatı quyusu, eləcə də 54 suvurma və qazvurma quyusu istismar olunurdu. 2017-ci ildə BP təhlükəsiz və etibarlı sabit hasilatı davam etdirərək AÇG yataqlarından bütün il üzrə gündəlik hasilat 588.000 barel təşkil etmişdir. (ümumilikdə 215 milyon barel və ya 29 milyon ton) (4).

Cədvəl 2

Azəri-Çıraq-Dərinisulu Günəşli (neft hasilatı)

Platforma	Hasilatın başlanma vaxtı	Ölçü vahidi	Hasilat başlanandan sonra 2016-ci ilin sonunadək	2016	2017
Cıraq	Noyabr 1997	Milyon barel Milyon ton	685.8 92.7	19.7 2.7	18.5 2.5
Mərkəzi Azəri	Fevral 2005	Milyon barel Milyon ton	781.9 105.7	52.7 7.1	50.0 6.8
Qərbi Azəri	Dekabr 2005	Milyon barel Milyon ton	709.9 96.0	41.8 5.6	45.2 6.1
Şərqi Azəri	Noyabr 2006	Milyon barel Milyon ton	404.9 54.7	26.3 3.6	29.9 4.0
Dərinisulu Günəşli	Aprel 2008	Milyon barel Milyon ton	397.1 533.9	46.1 6.2	42.8 5.8
Qərbi Çıraq	Yanvar 2014	Milyon barel Milyon ton	102.1 13.8	43.9 5.9	28.3 3.8
Cəmi		Milyon barel Milyon ton	3081.6 416.7	230.5 31.1	214.6 29.0

Şahdəniz (ŞD) qaz yatağı 1999-cu ildə kəşf edilmişdir. Yataq sahildən dənizə doğru 70 km məsafədə, suyun dərinliyinin 50-600 metr arasında dəyişdiyi bir ərazidə yerləşir. Onun məhsuldar layının qalınlığı 1000 metrdən artıq, uzunluğu isə 22 kilometrdir. Geoloji baxımdan mürəkkəb olan ŞD çox yüksək təzyiqə və çoxsaylı məhsuldar lay horizonlarına malikdir.

2017-ci ildə ŞD yatağından qazın Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə bazarlarına etibarlı şəkildə çatdırılması davam etmişdir. 2017-ci il ərzində yataqdan təxminən 10,2 milyard kubmetr qaz və 2,4 milyon ton (təxminən 19 milyon barel) kondensat hasil edilmişdir. Şahdənizin mövcud olan obyektlərinin hazırkı gündəlik hasilat gücü 30 milyon standart kubmetr və ya təxminən ildə 10,9 milyard kubfut qazdır.

2017-ci ildə ŞD əməliyyat xərclərinə təxminən 451 milyon, əsaslı xərclərə isə 2,88 milyard dollar vəsait xərclənib, əsaslı xərclərin əksər hissəsi Şahdəniz Mərhələ 2 layihəsi ilə əlaqədar olmuşdur. 2017-ci ildə mövcud Şahdəniz platformasında SDA-10 quyusu tamamlanaraq istismara verildi.

Şahdəniz Mərhələ-2 (ŞD2) Azərbaycandan Türkiyəyə və Avropaya qaz çatdıracaq nəhəng bir layihədir. Bu layihə yeni Cənub Qaz Dəhlizi açmaqla Avropa bazarlarının qaz təchizatını və enerji təhlükəsizliyini gücləndirəcək. ŞD-2 dünyanın ən böyük qaz işlənməsi layihələrindən biridir.

Bu layihə nəhəng Şahdəniz yatağından hasil ediləcək illik 16 milyard kubmetr qazın təxminən 3500 km uzunluğunda boru kəməri vasitəsilə Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan və İtaliyaya ixracını təmin edəcək. Layihənin mühəndis-texniki, təchizat-tədarük və tikinti işlərinin ümumilikdə 99%-dən çox hissəsi tamamlanıb və işlər Şahdəniz Mərhələ 2 layihəsindən ilk qazın 2018-ci ildə əldə edilməsi planına uyğun irəliləyir. Avropaya ilk təchizat isə 2020-ci ilə gözlənilir (4).

Neft Azərbaycanın ən qiymətli sərvətidir. Hasilatına başlanıldığı tarixdən bu günə qədər iqtisadiyyatımızda mühüm rol oynayan neft hal-hazırda da ölkənin əsas gəlir mənbəyi və ixrac mallarının əsas qaynağı sayılır. Müstəqilik qazandıqdan sonra ölkə inkişafının orta və uzun müddətli perspektivləri birbaşa neft sektorunun güclənməsindən asılı olmuşdur. Neft satışından əldə edilən gəlirlər bir çox sosial və iqtisadi problemlərin həllində açar rolunu bu gün də oynamaqdadır.

“Əsrin Müqaviləsi”nin imzalanması ilə Azərbaycanın sonrakı iqtisadi inkişafının təməli qoyuldu. İlk müqavilə imzalanandan bu günə AÇG-yə 33 miyard dollar sərmayə qoyulub və 440 milyon ton neft hasil edilməklə Azərbaycan ümumilikdə 125 miyard dollardan çox birbaşa mənfəət əldə etmişdir.

Ölkəyə neftdən gələn xarici valyutanın daxil olması Dövlət Neft Fondunun yaranmasını zəruri etdi. Fond vasitəsilə bir sıra dövlət əhəmiyyətli layihələr maliyyələşmiş və bu proses davam etməkdədir:

- Dövlət büdcəsinə transfertlər- 88 576,0 mln. man.
- Qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial-məişət vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və məskunlaşdırılması -2 302,7 mln. man.
- Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəməri layihəsi- 779,6 mln. man.
- Samur-Abşeron suvarma sisteminin yenidən qurulması -1 469,6 mln. man.
- Dövlət İnvestisiya Şirkətinin nizamnamə kapitalının maliyyələşdirilməsi -90,0 mln. man.
- Bakı-Tbilisi-Qars yeni dəmir yolu layihəsi -748,6 mln. man.
- Xaricdə təhsil üzrə Dövlət Proqramı- 212,7 mln. man.
- “Star” neft emalı kompleksinin tikintisi -1 663,3 mln. man.
- AÇG layihəsində ARDNŞ-nin iştirak payının maliyyələşdirilməsi - 87,6 mln. man.
- Cənub Qaz Dəhlizi -1 530,3 mln. man.

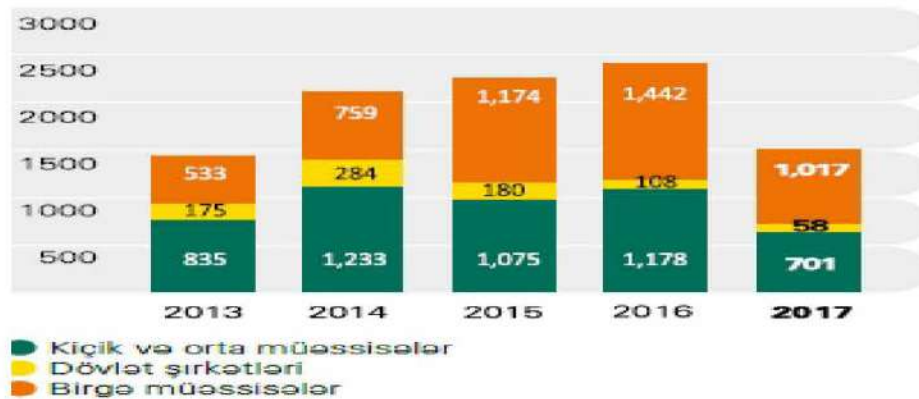
Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına transfert -3 949,5 mln. man. və s. (5)

Əlbəttə, Şirkətin Azərbaycanda fəaliyyətini yalnız iqtisadi tərəflərlə məhdudlaşdırmaq olmaz.

2. BP-nin sahibkarlığın inkişafında rolu

2007-ci ildə başlanan “Sahibkarlığın inkişafı və təlim proqramı”nı (SİTP) həyata keçirməkdə BP şirkətinin məqsədi güclü biznes potensialına malik yerli şirkətləri müəyyən etmək, onların beynəlxalq standartlara cavab verməsinə dəstək göstərmək, rəqabət qabiliyyətliliyini artırmaqdır. Uzunmüddətli perspektivdə SİTP regionda sənayeyə məhsul və xidmətlər təchiz edə biləcək yerli şirkətlərin sayını artırmaq və bununla da yerli iqtisadiyyatın inkişafına töhfə vermək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu proqram yerli şirkətlərə 2017-ci ildə BP ilə dəyəri 93 milyon dollardan artıq olan beynəlxalq müqavilələr bağlamasına səbəb oldu.

2017-ci ildə bu proqramı 19 şirkət başa çatdırdı və bununla da proqramı başa çatdırmış şirkətlərin sayı 218-ə çatdı. 2017-ci ildə SİTP daha 51 şirkətin ilkin qiymətləndirilməsi aparıldı. Proqramın nəticəsi olaraq, 2017-ci ildə Azərbaycanda tərəfdaşlarla birlikdə 279 yerli şirkətlə işbirliyi quruldu ki, bunların 231-i kiçik və orta müəssisələr, fiziki şəxslərdir. 2017-ci ildə Azərbaycandakı birgə əməliyyatlara və layihələrə ümumilikdə 5,4 miyard dollara yaxın vəsait xərclənmişdir ki, bunun bir hissəsi kimi yerli şirkətlərlə birbaşa xərclər təxminən 1,8 miyard dollar olmuşdur. Dünya səviyyəli layihələri həyata keçirməkdə yerli şirkətlərin bərabərhüquqlu iştirakı BP şirkətinin Azərbaycana verdiyi növbəti töhfə kimi qiymətləndirmək olar.

Şəkil 2. BP-nin yerli şirkətlərə xərcləri 2013-2017 (milyon ABŞ dolları)

Milli işçi qüvvəsinin inkişafı. BP-nin icra göstəriciləri yüksək səriştəli, əzmkar və istedadlı işçi qüvvəsindən asılıdır. Əməliyyatların təhlükəsiz və etibarlı şəkildə yerinə yetirilməsi, işçilərə müəyyən bilik və bacarıqlar əldə etmək məqsədilə şirkət tərəfindən mütəmadi olaraq təlimlər təşkil olunur. Şirkətin fərdi müxtəlifliklərə hörmətlə yanaşmaq və bütün əməkdaşlara bərabər fürsət və imkanlar yaratmaq kimi öhdəliyi mövcuddur. Sərt bazar şərtlərinin davam etdiyi bir dövrdə iqtisadi səmərəliliyi artırmaq və xərcləri daha yaxşı idarə etməklə rəqabət qabiliyyətliyi yüksəltmək üçün Şirkət daima yollar axtarır. Şirkət belə hesab edir ki, Azərbaycanda güclü milli işçi qüvvəsi yetişdirmək əsas prioritetlərdən biri olaraq qalır. İş təcrübəsi az olan və ya heç olmayan gənclərin təliminə sərmayə qoyulur, yeni istedadları cəlb edir və bütün karyera səviyyələrində işçilərə geniş çeşiddə inkişaf və karyera imkanları təklif edilir.

2013-cü ilin noyabrında BP Azərbaycan və SOCAR şirkətləri arasında razılaşdırılmış beşillik milliləşmə planı həm ümumi, həm də funksional səviyyədə 2014-cü ildən 2018-ci ilədək hər il üzrə milliləşdirmə hədəflərini müəyyənləşdirir. Sənəd həmçinin xarici vətəndaşların tutduqları hazırkı və gələcək vəzifələr üzrə milliləşdirmə qrafikini də əhatə edir.

Şirkətin həmçinin SOCAR-la işgötürmə sahəsində əməkdaşlığa dair anlaşma memorandumu da mövcuddur. Milliləşdirmə strategiyasının tərkib hissəsi olaraq BP mütəxəssisləri Bakı Ali Neft Məktəbinin tələbələri üçün 20-dən artıq proqramdankənar sessiya və digər təhsilə yardım tədbirləri keçirməkdədir. BP Azərbaycanda öz milliləşdirmə planlarını hazırlayıb həyata keçirmələri üçün podratçıları dəstəkləməyə davam edir. Bu işlərə təcrübə mübadiləsi, icra göstəricilərinin hazırlanmasına kömək etmək və onların tətbiqinə nəzarət etmək daxildir.

2017-ci ilin sonuna BP-nin ixtisaslı işçi heyətində ölkə vətəndaşlarının nisbəti 86% idi, əvvəlki ildə isə bu göstərici 87% olmuşdu. Yalnız daimi işçiləri nəzərə alsaq, göstərici 90%-dir ki, bu da 2016-cı illə müqayisədə artım təşkil edir. Təsədüfi deyil ki, BP-nin Azərbaycanda yüksək vəzifə tutan yerli işçilərinin sayı 2017-ci ildə 343 nəfərə çatmışdı. Bu, yerli ofisdə çalışan yüksək vəzifəli işçilərin 60%-i və əvvəlki illə müqayisədə 2%-ə yaxın artım deməkdir. Onların təxminən 19%-i qadınlardır. BP-nin Azərbaycanda işləyən orta vəzifəli işçilərinin 94%-i ölkə vətəndaşlarıdır.

BP-nin məqsədi əməkdaşların bir-birinə hörmət və ləyaqətlə yanaşdığı və öz potensiallarını tam açmağa bildikləri pozitiv bir iş mühiti yaratmaq və saxlamaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün düzgün adamların düzgün işə seçilməsi əsas şərtidir. Şirkətin

əməkdaşların işə götürülməsində və işdə irəli çəkilməsində hər kəsə qabiliyyətinə görə imkan yaratmaq öhdəliyi mövcuddur.

Şəkil 3. BP-nin Azərbaycandakı ixtisaslı daimi işçi heyəti

Kredit almağa dəstək proqramı. “Əsrin Müqaviləsi”ndə qeyd edilmişdir ki, Azərbaycan vətəndaşları əcnəbi vətəndaşlar kimi tibbi sığotaya və digər sosial imtiyazlar paketlərindən istifadə hüquqlarına malikdirlər. Məsələn, Azərbaycanda sosial imtiyazlar paketinin bir hissəsi kimi, “Kreditə Dəstək Proqramı” işçinin bank qarşısında borc öhdəliklərini öz üzərinə götürmək məqsədi daşıyır.

“Kreditə Dəstək Proqramı”nın əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- BP Azərbaycan şirkəti yerli işçilərinin imtiyazlar paketini genişləndirmək və rəqabətədavamlılıq səviyyəsini təmin etmək;
- Kredit almaq imkanı yaratmaqla işçiləri motivə etmək və onların şirkətdə qalmasına töhfə vermək;
- Təşkilata istedadlı işçilər cəlb etmək.

Bu dəstək aşağıdakı səbəblərə görə götürülən kreditlərə şamil edilir:

- Mənzil /Evlərin alınması (yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazisi hüddurlarında);
- Evlərin tikilməsi (yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazisi hüddurlarında);
- Mənzil /Evlərin təmiri (yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazisi hüddurlarında);
- İşçinin 18 yaşdan kiçik uşaqlarının təhsili üçün (3,səh.100).

2017-ci il ərzində 300-dən artıq əməkdaş bu proqram üzrə kredit almaq üçün ərizə vermiş, bununla da 2012-ci ildə proqramın başlanmasından etibarən iştirakçıların ümumi sayı 2400-ü keçmişdi. Ümumilikdə, proqram üzrə verilən kreditlərin məbləği 52 milyon dollardan çox olmuşdur.

İnkişaf təşəbbüsləri. Layihə müvafiq yardım göstərilə bilməsi üçün uşaqlarda əlillik və inkişafdan geri qalma hallarını mümkün qədər erkən dövrlərdə aşkar etmək istiqamətində xidmətlərin göstərilməsini nəzərdə tutur. Bu layihə çərçivəsində görülən işlər erkən müdaxilə mərkəzlərinin yaradılmasını, erkən müdaxilə mütəxəssislərinə təlimlərin keçilməsini, valideynlərin öz uşaqlarının inkişafında fəal iştirak etməsinə şərait yaradılmasını və ictimaiyyətin erkən müdaxilənin əhəmiyyəti barədə məarifləndirilməsini əhatə edir. 2017-ci ildə 13 rayonda keçirilmiş 18 icma görüşündə 529 icma nümayəndəsi iştirak etmişdir. İştirakçılara həkimlər, tibb bacıları, müəllimlər, sosial sahədə işləyən şəxslər və

valideynlər daxil idi.

Sözünü azad şəkildə demək mədəniyyəti

Əməkdaşlar və podratçılar arasında açıq danışmağı təşviq etmək etik davranış və qaydalara uyğunluq strategiyası üçün həlledici əhəmiyyət daşıyır. Mövcud olan hər hansı bir pozuntuya qarşı öz narazılığını bildirmək hamı üçün mühümdür, bunun kimi təkmilləşdirmə imkanları barədə danışmaq, müxtəlif baxışları və ya hətta yeni ideyanı bölüşmək də əhəmiyyətlidir. Açıq danışmaq biznesin uğuru üçün həlledici əhəmiyyət daşıyır, proses və əməliyyatları təkmilləşdirməyə imkan yaradır. Eyni zamanda əməkdaşların, podratçıların və digər üçüncü tərəflərin davranış kodeksinə əməl olunmaması ilə bağlı narahatlıqları və ya sadəcə, hər hansı vəziyyətlə bağlı şübhələri varsa, sözlərini açıq deməyə hər cür şərait yaradılır.

“Qisasçılığa qarşı BP-nin sıfır dözümlülük” prinsipinin dəstəklənməsi kodeksində rəhbər işçilər birbaşa cavabdehirlər. Sözü açıq demək lazım gəldikdə çox vaxt işçilərin ən böyük qorxusu bunun əks nəticələri ilə bağlı olur. BP-nin “OpenTalk” (açıq söhbət) qlobal yardım xətti həm əməkdaşların, həm də üçüncü tərəflərin narahatlıq doğuran məsələləri qaldırması üçün məxfi vasitədir. Müstəqil bir şirkət tərəfindən idarə olunan bu yardım xətti həftənin hər günü, gündüz və gecə istənilən vaxt işləyir və 75-dən artıq dildə zəngləri qəbul edir. “OpenTalk” vasitəsilə qaldırılan məsələlər qiymətləndirilmənin aparılması və müvafiq olduqda, tədbirlərin görülməsi üçün təqdim edilir.

2017-ci ildə Azərbaycanda, Gürcüstanda və Türkiyədə baş vermiş hadisələrlə bağlı “OpenTalk” yardım xəttinə 55 müraciət daxil olmuşdur. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə normalara əməl etməmə ilə bağlı araşdırmalar nəticəsində 2017-ci il ərzində intizam tədbiri ilə nəticələnən 18 fakt mövcud olmuşdur.

Ətraf mühit. Ətraf mühitə təsirlərin idarə olunması neft və qazın məsuliyyətli şəkildə hasil olunması prosesinin mühüm tərkib hissəsidir. BP harada iş görürsə, ətraf mühitə təsir göstərməmək, təsirləri minimuma endirmək və azaltmaq yönündə işləyir. Atmosferə emissiyalar yanacağın daxili yanma mühərriklərində yandırılması, qazın məşəldə yandırılması və havaya buraxılması nəticəsində əmələ gəlir. Həmçinin şəhər elektrik şəbəkəsindən alınan elektrik enerjisinin istifadəsi ilə bağlı dolayı emissiyalar yaranır. 2017-ci ildə havaya 3,33 milyon ton istixana qazı (İXQ) buraxılmışdır ki, bu da 2016-cı ilin göstəricisi ilə müqayisədə 6% azdır. İXQ-nin yaranmasında ən çox Mərkəzi Azəri platformasının (24,47%), Dərinsulu Günəşli platformasının (18,64%) və Səngəçal terminalının AÇG hissəsinin (20,43%) payı var (4). Diqqətin qazın məşəldə yandırılmasının azaldılmasına yönəldilməsi ona gətirib çıxardı ki, 2016-cı ildə əməliyyat qurğularında 196 min ton qaz məşəldə yandırıldığı halda, 2017-ci ildə bu göstərici 153 min ton oldu. Qeydə alın bilən hallar Mərkəzi Azəri platformasının qazın nəqli və laya vurulması kompressorlarında, eləcə də bütün dəniz platformaları qaz kompressorları ilə əlaqədar səmt qazının məşəldə yandırılmasının azaldılması sayəsində olmuşdur. BP iqlim dəyişikliyinə aktuallığını başa düşür və bu problemin həllində iştirak etmək niyyətindədir.

Xəzər suitilərinə təsirinin monitorinqi. Azərbaycandakı son geoloji kəşfiyyat işlərinin bəziləri ölkənin Abşeron Milli Parkının yaxınlığında olmuşdur. Bura flora və faunaya aid beynəlxalq səviyyədə mühafizə edilən təxminən 75 növün mövcud olduğu ərazidir. Bu növlərin arasında Xəzər suitiləri də var. İldə iki dəfə köç edən bu növün nəslə kəsilmək təhlükəsi mövcuddur. Şirkət öz işinin bir hissəsi olaraq minlərlə fut dəniz təkinin geoloji strukturunun mənzərəsini yaratmaq üçün Xəzər dənizində seysmik çəkilişlər aparır. Ön təhlükəsiz yolu razılaşdırmaq üçün alimlər və tənzimləyici orqanların nümayəndələri ilə görüşlər keçirərək köç mövsümünün intensiv dövründə çəkiliş dayandırılır, seysmik işlərdən əvvəl və işlər gedən zaman ərazidəki mütəxəssislər suitilərlə bağlı məlumatları

toplayır və onlara suitilər əraziyə daxil olduğu vaxt işi saxlamaq səlahiyyəti verilir. Eyni zamanda suiti müşahidə olunduqda onlara çıxıb getməyə vaxt vermək üçün iş dayandırılır. Səs dalğalarının intensivliyini tədricən artıran “yumşaq start” texnologiyasından istifadə edilir. Suiti köçlərinin daha yaxşı öyrənilməsi üçün hökumət rəsmiləri, akademiklər və alimlərlə məsləhətləşmələr aparılır.

Ətraf mühitin monitorinqi. BP Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə regionunda 1995-ci ildən bəri öz işlək obyektləri ətrafında ətraf mühitin monitorinqini həyata keçirir. Monitorinq BP Azərbaycan şirkətinin müqavilə sahələrindəki fəaliyyətlərinin dəniz, sahil və quru ətraf mühitlərinə potensial təsirlərini müəyyənləşdirmək və başa düşmək üçün aparılır.

2017-ci ildə ətraf mühit üzrə 16 monitorinq tədqiqatı həyata keçirilmişdir. Dənizdə Çıraq, Qərbi Azəri, Dərinsulu Günəşli və Şahdəniz Alfa platformaları çevrəsində ətraf mühit üzrə monitorinq tədqiqatı aparılmışdı. 2017-ci ildə Şəfəq- Asiman, Şahdəniz və Azəri yatağının mərkəzi şərq ərazilərində təklif edilən geoloji kəşfiyyat qazmasının yerlərində ətraf mühitin ilkin vəziyyəti ilə bağlı üç tədqiqat aparılmışdı. Bu tədqiqatlar ərazidə makrobentik və plankton aləminin paylanması və bolluğunun araşdırılmasını əhatə edirdi. Səngəçal terminalı, BTC boru kəməri və Qərb İxrac Boru Kəməri, eləcə də Sərəncədəki təhlükəli tullantıların idarə edilməsi obyekti ətrafında 9 tədqiqat aparılmışdır ki, bu monitorinq araşdırmaları atmosferdəki havanın keyfiyyətini, havadakı səsi, bütün obyektlərdə qrunt sularının keyfiyyətini, Səngəçalda səth suyunun keyfiyyətini, Sərəncə ətrafında torpağın sabitliyinin və bitki örtüyünün monitorinqini, eləcə də BTC boru kəməri dəhlizi boyunca bioloji bərpa göstəricilərini (bitki növlərinin müxtəlifliyi və bitki örtüyü) əhatə edirdi.

İcmalarla iş

BP müntəzəm şəkildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK) marşrutu boyunca yerləşən icmalara öz planları barədə məlumat verir və onları narahat edən məsələləri öyrənir. Bunun üçün şirkət, icma görüşlərindən və maarifləndirici vəsaitlərin paylanmasından tutmuş rəsmi yazışma və icma üzvləri tərəfindən qaldırılmış sual və ya şikayətlərə baxılmasına qədər bir çox formalardan istifadə edir. Məsul əməkdaşlar ictimaiyyətlə məsləhətləşmələr aparır və icmalarla əlaqədar şikayət və təkliflərə baxırlar.

2012-ci ildən şirkət “İcmalar üçün ingilis dili” layihəsinə start verdi və birinci mərhələ üzrə Goranboy, Samux, Şəmkir, Tovuz və Ağstafa rayonlarının 47 məktəbindən 75 müəllim öz dil və müəllimlik sərişələrini inkişaf etdirmişdir. 2017-ci ildən etibarən bu layihənin ikinci mərhələsində 11 icmadan 165 müəllim – Hacıqabul, Qaradağ, Kürdəmir, Ucar, Ağdaş, Yevlax rayonlarındakı 62 məktəbdən 90 nəfər yeni ingilis dili müəllimi iştirak etməkdədir. Layihənin məqsədi icma üzvlərinin məşğulluq imkanlarının artırılmasına kömək edəcək səriştə və bacarıqlar yaradılması söylərinə dəstək olmaqdır. Layihə “British Council” tərəfindən həyata keçirilir (4).

Bundan başqa Şirkət 2017-ci ildə layihələrin təsir dairəsinə düşən müxtəlif icmalarda sosial infrastruktur layihələrinə başlamışdır:

- Ağstafa, Şəmkir və Tovuz rayonlarında beş uşaq bağçası binasının bərpası və əsaslı təmiri
- Yevlax, Ucar, Ağstafa, Şəmkir və Tovuz rayonlarında səkkiz uşaq bağçası üçün mebelin alınması və quraşdırılması

“Şirin qızıl”. Şirkət 2017-ci ilin dekabr ayında “Şirin qızıl” layihəsinə başladı. Layihənin məqsədi Azərbaycanda neft daşımalarının təsirə məruz qalan icmalarda gəlirlərin artırılmasıdır. Layihə çərçivəsində BTC və CQBK boru kəmərləri boyunca

yerləşən altı rayonda – Yevlax, Samux, Goranboy, Şəmkir, Tovuz və Ağstafa rayonlarında əlavə 600 arıçı yetişdiriləcək. Layihə nəticəsində, həmçinin bal arıları üçün nektar mənbəyi olacaq 60000 ağacın əkilməsi də gözlənilir.

Layihələri İdarəetmə Məktəbi. BP öz tərəfdaşları adından 2010-cu ilin noyabr ayında layihələrin idarə edilməsi təlimləri üzrə dünya miqyasında tanınmış “ESI International” şirkəti ilə Azərbaycanda Layihələri İdarəetmə Məktəbi (LİM) təsis etmək üçün sənəd imzaladı. 2016-cı ilin yanvar ayından başlayaraq bu proqram “Twenty Eighty Strategy Execution” tərəfindən həyata keçirilir. Proqram yeddi moduldan ibarətdir və beynəlxalq miqyasda tanınan Core Vaşinqton Universitetinin layihələri idarəetmə ixtisası üzrə magistr sertifikatı verir. Fəaliyyətə başlayandan bəri LİM kurslarında özəl və dövlət sektoruna aid 141 təşkilatdan 377 təmsilçi iştirak etmişdir. Bundan əlavə Core Vaşinqton Universitetinin dinləyicisi sertifikatını almış 357 məzundan 334 nəfəri magistr sertifikatı almışdır. BP universitet tələbələrini üçün Azərbaycan Biznes Keys Müsabiqəsini dəstəkləyir. Müsabiqədə komandalar maliyyə və marketinqdən tutmuş mühasibat və menecmentə qədər sahələri əhatə edən biznes fənləri üzrə biliklərindən istifadə edərək real həyatdan götürülmüş biznes məsələlərini həll etməyə çalışırlar. Onlar öz həll yollarını Azərbaycandakı iri biznes təmsilçilərindən ibarət münasiflər heyətinə təqdim edirlər. Müsabiqədə iştirak etmək üçün Azərbaycandan 55 komanda müraciət etmişdi, onlardan dördü finala çıxdı. Müsabiqəyə hazırlaşmaq üçün tələbələr biznes keys təhlili və strategiya hazırlamaq barədə beş həftəlik məşq və praktiki təlimlərdən keçdilər. BP-nin sponsorluq töhfəsi 5 300 dollar oldu və əməkdaşların müsabiqəyə təlimçi, məşqçi və münasif kimi öz töhfələrini verdilər.

Eyni zamanda Şirkət Milli Olimpiya və Paralimpiya Komitələri ilə rəsmi tərəfdaş kimi çıxış edir. Buraya Azərbaycan Milli Olimpiya və Paralimpiya komandalarına və atletlər qrupuna sponsorluq daxildir. BP 12 – 22 mayda keçirilmiş Bakı IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının rəsmi tərəfdaşı olmaqdan qürur duydu. Bu tərəfdaşlıq BP-nin Azərbaycanda idmanın inkişafına dəstək verməklə bağlı öhdəliyinin bir hissəsi idi və şirkətin Azərbaycan Milli Olimpiya və Paralimpiya komitələri ilə uzunmüddətli uğurlu tərəfdaşlığını tamamlayırdı.

Nəticə

BP şirkəti və digər xarici neft şirkətləri ilə müttəfiqliyin Azərbaycana gətirdiyi faydalar sırasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- “Əsrin Müqaviləsi” paytaxt Bakının, ölkənin regionlarının, bütünlükdə Azərbaycanın gözəlləşməsini, iri sosial layihələrin reallaşmasını təmin etdi, həm müasirlərimiz, həm də gələcək nəsillər üçün Neft Fondu formalaşdı;

- Azərbaycana müasir kəşfiyyat, neft çıxartma, istifadə və nəqliyyat texnologiyalarının ölkəyə daxil olması ilə neft sənayesinin aktivlərini yeniləmə və neft qaz sənayesinin inkişafına kömək edə biləcək müəssisələr qurma imkanını vermişdi;

- İmzalanan müqavilələr nəticəsində artan neft hasilatı, büdcə gəlirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur;

- Azərbaycan global iş güvvəsi və xammal bazarlarına daxil olabilmə və ölkənin inkişafı üçün gəlir qaynağı olaraq xammal sahəsindəki üstünlüyündən müvəffəqiyyətlə faydalanabilmə imkanını əldə etmişdir;

- Artan neft və təbii qaz hasilatı məşğulluğun artmasına, yeni infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsinə səbəb olmuşdur və olmaqdadır;

- “Sahibkarlığın inkişafı və təlim” proqramının, “Kredit almağa dəstək” proqramının, “Ətraf mühit və onun monitorinqi”, “Sözlünü azad şəkildə demək mədəniyyəti və inkişaf

təşəbbüsləri”, icmalarla iş, təhsilin, mədəniyyətin və idmanın dəstəklənməsi və s. bu kimi layihələrin reallaşması “Əsrin Müqaviləsi” çərçivəsində BP şirkətinin üzərinə götürdüyü öhdəliyin bir hissəsidir ki, bu gün də uğurla icra olunmaqdadır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. “Əsrin müqaviləsi”, Bakı, 20 sentyabr, 1994, <http://e-qanun.az>
2. Mehdiyev R.Ə., İnkişafın Azərbaycan modeli, “Oskar”NPM, Bakı: 2010
3. Mikayilova N.Y., Azərbaycan iqtisadiyyatı, dərslik, Bakı:2018
4. https://www.bp.com/az_az/caspian/aboutus.htm
5. <https://www.oilfund.az/>
6. <https://www.milli.az/>

Нурангиз Микаилова

**РОЛЬ БП В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ
АЗЕРБАЙДЖАНА**

Резюме

В статье говорится об истории нефтяной промышленности в Азербайджане, интеграции в эту промышленность впоследствии компании БП и о полученных положительных результатах. Одновременно была исследована роль компании БП в социально-экономической жизни Азербайджана, были определены инвестиции, вложенные в Азербайджан со стороны компании БП. В то же время были проанализированы некоторые невидимые стороны деятельности компании БП в Азербайджане, в конце проведены обобщения о выгодах данной компании в страну.

Цель - изучить роль BP в социально-экономическом развитии Азербайджана в рамках «Контракта века»

Методология - Использован системный подход к исследовательской работе, использованы методы экономико-статистического анализа.

Результат - в Азербайджане выявлены преимущества альянса с иностранными нефтяными компаниями.

Ключевые слова: Компания БП, экономический рост, развитие предпринимательства, развитие национальной рабочей силы, социальные проекты, окружающая среда

Nurangiz Mikayilova

**BP'S ROLE IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF AZERBAIJAN**

Summary

The article deals with the history of the oil industry in Azerbaijan, the BP's integration with this industry after gaining independence and the positive results. At the same time, studied BP's role in the socio-economic life of Azerbaijan, and determined BP's investment in Azerbaijan during its partnership. At the same time, the article analyzed some aspects of the BP's activities in Azerbaijan, and then summarized by the company's benefits to the country.

Purpose - to study BP's role in the socio-economic development of Azerbaijan within the "Contract of the Century"

Methodology - Systematic approach to the research work, methods of economic - statistical analysis were used.

Findings - The benefits of the alliance with foreign oil companies have been identified in Azerbaijan.

Keywords: BP Company, Economic Growth, Entrepreneurship Development, National Workforce Development, Social Projects, Environment